

Morganatický sňatek aristokrata druhé poloviny 19. století jako sociální deviace: příklad Emanuela Collalto e San Salvatore

JAN KOUMAR*

Morganatic Marriage of the Aristocrat in the Second Half of the 19th Century as a Social Deviation: The Instance of Emanuel Collalto e San Salvatore

Abstract: This text deals with the morganatic marriage of an aristocrat in the first society of Austria-Hungary. It concentrates on the deviational dimension of this marriage so as to show what problems the long-term relationship and later marital status with the non-aristocratic girl Irma Büttner Emanuel Collalto e San Salvatore had to face. First, the problem of the morganatic marriages in general is expounded, then the social and financial situation of Emanuel Collalto is described, the whole case of his morganatic relationship is exposed and its consequences are paid attention to. The conclusion concentrates on the view of this whole case as a social deviation and the solution of its effects, which Emanuel Collalto chose.

Keywords: morganatic marriages; Collalto; social deviation; 19th-century aristocracy; Austrian aristocracy

DOI: 10.14712/23363525.2022.19

Úvod

V dnešní době „tekuté lásky“ [Bauman 2013] patří sňatky a potomci k předmětům citové potřeby: jsou založeny na tužbách a citech spotřebitele, jde o komoditu, kterou se k žalosti provozovatelů obchodů dosud nepodařilo nahradit [ibid.: 51].¹ To je však stav nesrovnatelný s rolí, kterou manželství hrálo po celou historii [srov. Bologne 1995], obzvláště pak s rolí, kterou hrálo manželství a s ním související postavení a příslušnost k dané společenské vrstvě u šlechty 19. a 20. století.² Radmila Švaříčková-Slabáková například svou práci o rodu Mensdorff-Pouilly uzavírá zjištěním, že rodové strategie, která šlechta rozvíjela po celé 19. století, zahrnovaly „principy endogamie, zachování pravidel rodiny a zákonů domu, mechanismy sankcí, jako například ztráta privilegií své vrstvy, rodinné taktiky, formy sociálního chování a mentálních struktur s cílem zajistit soudržnost, loajalita, trvání rodiny i celé sociální skupiny“ [Švaříčková-Slabáková 2007: 324]. Obdobně Eagle Glassheim [2012: 27] tvrdí, že šlechta v českých zemích dbala na zachování rodové

* Mgr. Jan Koumar, Ph.D., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8. E-mail: jan.koumar@gmail.com

¹ Zmínit je též možno Giddense [2012: 10] a to, co nazývá čistým vztahem: tedy vztah vzniklý z vlastní volby a trvajícím, dokud je pro oba partnery přínosný.

² Na druhé straně i dnes v České republice uzavírají například vysokoškoláci manželství častěji s vysokoškoláky než s osobami jinak vzdělanými, totéž platí i pro snoubence se základním vzděláním [Katrňák – Hubatková 2015].

linie a jen zřídka u ní docházelo k sňatkům mimo jejich společenskou vrstvu. Bertha von Suttner (1843–1914) – nositelka Nobelovy ceny za mír, avšak zároveň dítě morganatického manželství Františka Josefa Kinského a Sofie von Körner – zase popsala rakouskou šlechtu jako společnost nejméně nakaženou modernou, společnost, pro niž modrá krev je článek víry a jež je spíše kastou než třídou [Hamann 2006: 15]. I když pohled této „kasty“ na manželství spojují se současností některá specifika – evropská šlechta například již dávno před 21. stoletím praktikovala dálkovou lásku a světové rodiny [Beck – Beck-Gernsheim 2014: 57] – obecně by šlo o porovnávání neporovnatelného. Tam, kde u aristokracie 19. a 20. století mluvíme o modelu svatba, děti, někdy možná láska; vývoj pokračoval přes 50. léta k modelu láska, svatba, děti; dále láska, svatba, možná děti, možná rozvod; až k modelu počátku 21. století: láska, možná dítě, možná svatba, možná rozvod, možná zase láska, možná zase rozvod [ibid.: 72]. Avšak takové modely nejsou bez výjimek: v 19. století ve většině evropských zemí totiž morganatických manželství začalo přibývat [Županič 2006: 20]. Pohlédneme-li na společnost jako na sdružení lidí respektující sociální řád a režim [Durkheim 2004], pak tento normativní řád má dvě odlišné tváře: jednu představuje svět koexistujících sociálních norem, druhou pak sklony k jejich porušování čili k sociální deviaci [Urban 2008].

Sociální deviaci lze vymezit jako porušení sociální normy, formálních či neformálních požadavků kladených na lidské chování v dané společnosti a v rakouské první společnosti přelomu století morganatické manželství nesporně porušením norem bylo. Avšak záleželo na tom, jak vypadalo. Nebylo totiž nic vzácného, že mladí muži měli před vstupem do manželství sexuální zkušenosti, ani že si vydržovali milenky: jejich významným zdrojem byl vídeňský operní balet, ostatně morganatické manželky se často rekrutovaly z řad hereček Burgtheatru [Winkelhoferová 2009: 50, 68, 93]³. Co se milenek týkalo, bylo totiž možné s jejich existencí počítat zcela napevno, aniž by takové chování bylo deviační. Hrabě Vojtěch Šternberk proto například v roce 1919 argumentoval proti případné rozlučitelnosti manželského svazku tím, že by znemožnilo milostná dobrodružství s vdanými ženami, které by se pak mohly odpoutat od manželů a pověsit se na krk sex hledajícímu muži [Klabouch 1962: 109]. Do jaké míry byl tedy pro aristokrata *fin de siècle* vztah a později manželství s níže postavenou ženou sociální deviací? Co k němu šlechtice vedlo a jaké pro něj mělo důsledky?

Ambicí toho textu je ukázat na příkladu manželství knížete Emanuela Collalto e San Salvatore (1854–1924) – hlavy jednoho z předních aristokratických rodů rakouské první společnosti a po více než 60 let držitele rozsáhlého moravského fideikomisu – jakou sociální deviaci v druhé polovině 19. a počátku 20. století byl jeho nerovnorodý vztah a manželství, jaké byly jeho příčiny a důsledky, a do jaké míry byl vnímán jako deviace samotným knížetem, jeho rodinou i zbytkem první společnosti. V tom navazují především na výzkum osudů rodu Collalto v Rakousku a na Moravě reprezentovaný jednak prací Z. Kazlepky *Ostrov italského vkusu* [Kazlepka 2011], a jednak mými pracemi o posledních čtyřech Collaltech, kteří drželi moravské statky [Koumar 2019], i o osudech samotného knížete Emanuela a jeho sídel na Moravě i ve Vídni [Koumar 2019a; Koumar 2019b].⁴ V širším

³ Ostatně právě odtud byla i dlouholetá „milá, dobrá přítelkyně“ Františka Josefa I. Kateřina Schratková. Viz [Hamannová 2002].

⁴ Nutné je zmínit i výzkum italských větví Collaltů, ať již starší z pera Angela Passolunghioho [1987], nebo novější, jehož autorem je Pierandrea Moro [2018]. Za seznámení s novější historií italských větví jsem vděčný panu

smyslu má však tento text být také příspěvkem k výzkumu sociální změny v oblasti rodiny viděné perspektivou historické sociologie.⁵ Collaltovo nerovnorodé manželství totiž překrásně dokládá Durkheimovu představu, že pevnost a kontinuitu rodiny sice zakládá dědění majetku a sociální status (což pro šlechtu platilo jako železné pravidlo), avšak že tyto hodnoty již v Durkheimově (a Collaltově) době (šlo totiž o současníky) uvolňují místo personalizaci vztahu a uznání osobních hodnot [Durkheim 1921]. V neposlední řadě se text opírá též o výzkum sociální deviace⁶ a výzkum šlechty 19. a 20. století.⁷

Nerovnorodé sňatky v první společnosti *fin de siècle*

Nerovnorodý (morganatický, mesalianční⁸) sňatek můžeme chápat jako sňatek šlechtiče s osobou občanského stavu a šlo o poměrně vážný problém. Nerovnorodé manželství totiž nebyl pouhý citový výstřelek člověka, který podlehl lásce. Mělo významné důsledky jak pro šlechtiče, který mohl být – v případě, že šlo o prvorozeného syna – vyloučen z nároku na držení fideikomisu, tak pro případné děti, jež čekal stejný osud, navíc však mohly počítat s výrazným poklesem své hodnoty na svatebním trhu. Jelikož žena přebírala sociální status muže, znamenalo pro ni nerovné manželství společenský pokles, řady urozených žen proto volily raději celibát [Lenderová 2009: 115], naopak pro neurozenou ženu znamenal mesalianční sňatek společenský vzestup. Svatební strategie první společnosti rakouského císařství – tedy historické šlechty, která držela rodové fideikomisy, zasedala v panské sněmovně, účastnila se velkých slavností vídeňského dvora, u kterého mohla získat vysoké postavení⁹ – byly proto podrobeny přísnému rodinnému řádu. Morganatické sňatky narážely na nechuť rodiny a někdy nabývaly podoby vysloveného citového vydírání,¹⁰ jelikož rodovou prestiž budovanou po staletí ohrožovaly. Když už k nim docházelo, byly spíše záležitostí mladších synů, kteří neměli nárok na to stát se majorátními pány. I když po celé 19. století mesaliančních sňatků přibývalo, byly stále spíše výjimečné. Například v druhé polovině 19. století uzavřeli muži z knížecích a hraběcích rodů usazených v Českém království 290 sňatků, z nichž však pouze 21 (tedy 7,2 %) bylo s nešlechtičkami a pouhých 9 (tedy 3,1 %) bylo s ženami z nově nobilitovaných rodů [Županič 2006: 22]. Zmíněná Bertha von Suttner právě proto, že jí chybělo šestnáct předků z řad vysoké aristokracie, kteří by jí zajistili urozený původ, na tuto aristokracii hleděla s despektem. V jejich denících tu a tam sice najdeme i známky obdivu,¹¹ avšak

Carlo Ottaviano Casanovi, vnukovi posledního moravské statky držícího Collalta, knížete Oktaviána a paní Isabelle Collalto, matce současné hlavy rodu nesoucí již jméno de Croÿ-Collalto.

⁵ V ní je nutné jmenovat především evolucionistické teorie Herberta Spencera a Henryho Sumnera Maineho, dále Durkheimův *Úvod do sociologie rodiny* (1888), rozdělení příbuzenských, nestabilní a rozvětvené rodiny Fréderaica Le Playe. Ke klasickým teoriím, velkým teoriím 50. let i jejich kritice podrobně viz [Možný 2008].

⁶ Podrobněji i k teoriím sociální deviace viz [Urban 2008].

⁷ Na příkladu orlických Schwarzenberků se jí zabýval Z. Bezecný [2005], na příkladu rodu Mensdorff-Pouilly zmíněná R. Švaříčková-Slabáková [2007], dále E. Glassheim [2012] či H. Reif [1999].

⁸ Bačkovského cizojazyčný slovník z roku 1895 též morganatický sňatek definuje jako „manželství na levou ruku“ [Bačkovský 1895: 283]. Když se ve středověku v Německu kníže ženil s osobou nižšího původu, podával jí totiž levou ruku místo pravé.

⁹ Srov. [Wandruszka 1971] či též [Županič 2011].

¹⁰ Příkladem může být kníže Vincenc Windisch-Graetz, na něž otec tlačil finančními hrozbami i donucením k účasti na diplomatické misi v USA, aby jej zbavil lásky k neurozené Loně Kussingerové [Maloň 2007].

¹¹ Když byla ve věku 64 let pozvána do vídeňského paláce Kinských, napsala si do deníku, že na feudální nádheře přece jen něco je a že chápe konzervativizmus šlechty [Hamann 2006: 16].

s pohrdáním mluvila o klerikalismu šlechty – který považovala za manýru – či o naprostém odmítnutí volnomyšlenkářství, které by šlechta jakožto zločin nejraději řešila jedním či dvěma výjimečnými zákony [Hamann 2006: 97].

Z aristokracie se však „přilíši uzavřená společnost“ [Bezečný 2005] sňatkovou politikou teprve nestává, konzervativní pozice šlechty spíše uchovává hluboko do doby post-romantické zvyky předmoderní Evropy, v níž se manželství uzavíralo jako majetková dohoda, která teprve časem přecházela ve vzájemnou náklonnost. Jak upozornil John Boswell [1995: XVII] ve středověku platilo pořekadlo, že milovat vlastní ženu je v podstatě cizoložstvím. Romantická láska – tedy láska zahrnující idealizaci svého objektu – souvisí až se vznikem románu jako literární formy [Radway 1984], ovšem též s představou ženy jako bytosti zdrženlivé, nedostupné a cudné, která svého muže vychovává k rozumu a chrání ho tak před propadnutím nezřízené pudovosti jemu vlastní [Lenderová – Tinková – Hanulík 2014: 122–123]. Právě taková pudovost a sexualita, spojované s maskulinitou, a dokonce na ni redukované [Nye 1993: 16], vedly barona Johana Nádherného k vztahům s prostitutkami, za něž zaplatil syfilidou a později životem [Wagnerová 2013].¹² A právě takové pudovosti, nerozumu a demonizovanému volnomyšlenkářství se připisovaly nerovnorodé sňatky.

Rodina však na ně nemusela hledět s odporem v každém případě: záleželo na tom, jakého byly typu. Prvorozený kníže Rudolf Lobkovic se tak v roce 1900 oženil s bývalou herečkou Frederikou rozenou Kronau, vdovou po baronu von Endelsheim-Gyulai, aniž by vzbudil nelibost svých příbuzných, to však především proto, že mu v době svatby bylo takřka šedesát, nehrozilo zplazení případných dědiců a Frederika byla vdovou po šlechtici [Maloň 2006]. Avšak obvykle nebyly morganatické sňatky takto tolerované, ve společnosti byly naopak vysmívané a probírané jako pikanterie. Hrabě František Deym ze Strážce si například v roce 1876 vzal Julii Bertu Grueberovou, snad ještě zajímavější je však pětadesátiletý Octavian Kinský, který se v roce 1888 oženil s krasojezdkyní [Bezečný 1999], i když v jeho věku to šlo chápat spíše jako povedený žert. Morganatického původu nicméně byla i knížecí linie rodu Hanau,¹³ v Rakousko-Uhersku se proslavil též sňatek následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este s Žofií Chotkovou a vytvoření morganatické linie von Hohenberg.¹⁴

V kontextu těchto případů bylo morganatické manželství Emanuela Collalto s Irmou Büttner odlišné. Jednalo se jednak o člověka, který se z politických i veřejných funkcí příslušejících jeho postavení stáhl, a který byl zvyklý unikat pozornosti. Ke sňatku došlo teprve po třiceti letech soužití s touto Vídeňankou a proběhl v tajnosti. Potomstvo u tehdy 64letého knížete již nepřicházelo v úvahu, dalo by se tedy říci, že sňatek měl především zabezpečit slečnu Irmu na stará kolena, a že měl daleko do nezřízené pudovosti, romantické idealizace či rodinné ostrakizace. To však pouze na první pohled.

¹² Prostitutky totiž byly v době *fin de siècle* preferované před démonem onanie, jemuž mohl muž propadnout či dokonce před homosexualitou [*ibid.*: 135].

¹³ Šlo o morganatickou linii hesslesko-kasselského panovnického rodu, knížata z Hanau pocházela z nerovnorodého sňatku kurfiřta Fridricha Viléma I. (1802–1875) s Gertrudou rozenou Falkenstein [Županič – Stellner 2001: 93–97].

¹⁴ V roce 1900 titul vévodkyně z Hohenbergu udělil manželce Františka Ferdinanda František Josef I. [*ibid.*: 99–102].

Emanuel Collalto, jeho statky a rod

Kníže Emanuel se narodil v roce 1954 jako čtvrté dítě Eduarda, 3. knížete Collalto a jeho manželky Karolíny rozené Apponyi. Zatímco první tři potomci páru přišli na svět v prvních šesti letech po svatbě, Emanuel se narodil teprve po dvaceti letech, v době, kdy z jeho třech starších sourozenců žila pouze sestra Julie.¹⁵ Otec mu zemřel, když Emanuelovi bylo 8 let, následující léta se věnoval studiu na jezuitském gymnáziu v Kalksburgu a v Itálii, rostl a dospíval však především pod vlivem svého přísného strýce hraběte Alfonse na jedné straně, a své humanitně zaměřené matky na straně druhé. Kněžna Karolína svého syna vedla kromě lásky k umění a vzdělanosti ke štědrosti – právě tou se kníže Emanuel do dějin rodu zapsal nejvíce [*Kazlepka 2011: 175*] – zároveň jej však vychovala nemoudře a neprakticky [srov. *MZA, G 169, kart. 308, inv. č. 233, s. 346*], Emanuel nenašel správný vztah k penězům, ani k odpovědnosti aristokrata. Je těžké říci, zda právě výchovu můžeme vinit z pozdějšího podivínství stárnoucího knížete, jasno v tom však měla Emanuelova praneteř Marie Therese Collalto, která výchovu spolu s obrovským jměním a pozemkovými majetky rodu Collaltů, jež se jen osmiletému dítěti dostaly do rukou, za příčinu jeho nepraktičnosti ve svých pamětech jmenovala [*ibid.*].¹⁶

Collaltovské svěřenecké statky byly přítom na Moravě desáté největší,¹⁷ rozkládaly se v centrální části Vysočiny okolo Jihlavy a Měřína, ale zasahovaly i k hranici s Rakouskem a ke Znojmku. Jejich centrem bylo rozlehlé Brtnické panství, sídlo kanceláře centrální správy statků, na severozápadě pak leželo panství Černá a Německý Rudolec s farními městy Měřínem a Bohdalovem, na jihu pak panství Uherčice a Písečné se Slavětínem. Uherčice byly pro svou blízkost k Vídni využívány nejvíce již Emanuelovými rodiči, ale i jím samým, naopak v chladné Vysočině, pro niž bylo typické rozsáhlé lesní hospodářství, se zpravidla pořádaly především bohaté podzimní honitby.¹⁸

Emanuelův rod patřil v rakouském císařství k nejváženějším a mohl se pochubit významnými postavami. Pocházel z Itálie, kde je jeho existence doložena z poloviny 10. století v osobě Rambalda I., jehož syn byl Otou II. jmenován hrabětem z Trevisa. Účelově vytvořená legenda však rod spojuje nejen se křtem sv. Prosdocima, ale i s Colony a Hohenzollerny s nimiž navíc Collalto pojí podobnost erbů [*Elbel – Schmidt 2019: 17–22*]. Rod založil v roce 1062 benediktinské opatství Sant'Eustachio di Nervesa, kolem roku 1110 vybudoval hrad, který mu dal jméno: Collalto. Významnou postavou rodu se stal Rambaldo VIII., který postavil dnes hlavní sídlo rodu, zámek v San Salvatore, v té době již byla panství rodu obklopena Benátskou republikou, již se později stala součástí. Někteří členové rodu hledali v Republice sv. Marka uplatnění, jiní se však snažili dosáhnout slávy jinde: Marco Carlo Collalto vstoupil do služeb Karla IV. jako velvyslanec na papežském dvoře. Zdaleka nejslavnější postavou rodu se však stal zakladatel moravského fideikomisu Rambaldo XIII. zvaný Veliký (1573–1630): tento dobytek Mantovy v roce 1623 od Ferdinanda II. zakoupil panství Brtnice uprázdněné po Zděnkovi Brtnickém z Valdštejna a dále panství Černá a Rudolec, konfiskát po Rafaelu Chroustenském [*ibid.*: 59–60]. Z hlediska

¹⁵ První dítě, dcera Marie se narodila v roce 1835 a zemřela 1842, druhé dítě, dcera Julie se narodila v roce 1838 a třetí syn Rambald, v roce 1839, avšak zemřel již po roce.

¹⁶ Více k jeho dětství i celému životu viz [*Koumar 2019a*].

¹⁷ V roce 1910 měly 10 880 hektarů [*Sandgruber 1978*].

¹⁸ Blíže k popisu Emanuelova fideikomisioního majetku viz [*Koumar 2019b*].

kulturního rozkvětu se v první polovině 18. století stal významnou postavou rodu hrabě Antonio Rambaldo [Kazlepka 2011], jehož v Brtnici dvakrát navštívil Karel VI. cestující z Vídně na svou pražskou korunovaci [Vácha a kol. 2009]. Ve vídeňském paláci Collaltů koncertoval v roce 1762 poprvé ve Vídni Mozart. O povýšení moravské statky držící linie rodu do knížecího stavu se v roce 1822 zasloužil Eduard (1747–1833).¹⁹

S nerovnorodými vztahy měla rodina Collaltů (ostatně stejně jako jiné rody) zkušenosti, nikdy však nepřerostly v nechtěné sňatky. Není pro ně nutno jít daleko do historie. Například Jan, bratr Emanuelova dědečka Antonia Octaviana II. – muž plný života, který se tak málo hýbal a tolik jedl, že svou vahou zlomil vaz koni, na kterého se pokusil posadit – měl na zděděném dolnorakouském Braunsdorfu poměr s manželkou svého štolby, jehož dětem odkázal polovinu cenných sbírek, které po svém otci, prvním knížeti Eduardovi zdědil. Jan sám zůstal bezdětný a svobodný, pozůstatky jím prohýřených sbírek rodina nacházela v cizích sbírkách ještě po letech [MZA Brno, G169, kart. 320, in. č. 441, s. 6]. I sám Emanuelův otec měl levobočka s komornou na zámku v Německém Rudolci, Františkou Flesarovou. Jak se dozvídáme z Františkou psané kroniky, dítěti, pojmenovanému Mauricio (Mořic) Flesar-Collalto se dostalo dobrých studií v Salzburgu, Vídni i Itálii, pracoval ve Vídni a v Terstu a udržoval po celý život přátelské vztahy se svým nevlastním bratrem [Flesar 2015].

I když kronice, kterou psala nejprve Františka, později sám Mauricio, nelze věřit ve všem – její pisatelé rozhodně situaci Collaltů neznali dobře a posuzovali ji z hlediska své společenské vrstvy²⁰ – kníže Emanuel je v ní líčen jako člověk se sympatií k lidovým vrstvám. V tom se kronika zřejmě nemýlí. Dobročinnost, k níž jej vedla již jeho matka, mu zůstala vlastní po celý život. Štědře podporoval vídeňské spolky pro chudé, ženské spolky, finančně přispíval na školy vznikající na jeho statcích, nebo jim – jako v případě zámku v Přísece – zdarma přenechal prostory. V Brtnici založil v roce 1907 opatrovnu, budoucí mateřskou školku, která mu tolik ležela na srdci, že čekatelí fideikomisu a svému budoucímu dědici Manfredovi v prosinci 1922 neváhal napsat dopis, v němž prosil o zachování finanční podpory této instituci i po své smrti [MZA Brno, G169, kart. 396, inv. č. 260, fol. 209]. Štědrý byl i ke svým služebným a správcům vídeňských domů. I služební pragmatika, kterou kníže vytvořil, aby v rámci platných zákonů určila postavení jeho zaměstnanců (úředníků i zřízenců) [Collalto 1896], vyžadovala sice úctu, správné rakouské ctnosti, avšak jinak byla poměrně benevolentní. Čeho si kníže nejvíce cenil, bylo zachování vlastního soukromí.

¹⁹ Titul se dědil primogeniturně, ostatní linie rodu používaly nadále titul hrabat [Passolunghi 1987: 180–182].

²⁰ Například výlet knížete Emanuela a jeho milenky do Prahy v roce 1895 je líčen vysloveně naivně, jako by šlo o výlet dvou vážených manželů. Kníže při něm navíc svému nevlastnímu bratrovi říká, že když se bude snažit, může získat hraběcí titul a „Potom můžeš být velký pán, jako jsem já“ [Flesar 2015: 532–533], což je v každém případě pouze iluze pisatele. Skutečnost v kronice spíše prosvítá mezi řádky: na cestách se svým nevlastním bratrem necestuje Mauricio nikdy ve stejném kupé jako kníže a jeho milenka, na návštěvách v italském San Salvatore či u Dubských a Belcrediů Mauricio se zoufalou snahou zdůrazňuje, že se k němu šlechta chovala jako k rovnému, čímž navíc naráží spíše na vybrané způsoby aristokratů, které kontrastují se zvyky závistivých rudoleckých vesničanů. Při svém zaměstnání ve Vídni se dále s Emanuelem pouze potkává, ačkoliv by teoreticky mohl využívat některý z nájemních bytů v jeho novém knížecím paláci na Rathausstrasse 21, atd.

Irma Büttner

Právě kvůli tomu je osoba jeho dlouholeté družky a později manželky z větší části záhadou. Dokumentů se o ní dochovalo naprosté minimum. Na základě dopisů její matky Ludowiky ze září 1879 poslaných Dr. Grünerovi [MZA, G169, kart. 393, inv. č. 249], rodinnému advokátovi sídlícímu v paláci Collalto na náměstí Am Hof 13 se zdá, že Irma a její rodina původně byly jedním z objektů Emanuelovy dobročinnosti. Irma i její sestra Melanie žily s matkou Ludowikou v té době zřejmě bez dostatku prostředků a Emanuel, v té době velitel vídeňského II. Korpskommanda trávil více času v budově svého armádního sboru na Universitätstrasse 7 než v rodovém paláci. Tam mu problémy činilo soužití s jeho psychicky nemocnou matkou, nervózní dámou, kolem které se muselo chodit po špičkách [MZA, G169, kart. 441, inv. č. 320, s. 201], ale dostat se chtěl i z pod dohledu bývalého poručníka Alfonse. Uvažoval nejprve o koupi a přestavbě vily v Meidlingu,²¹ místo toho ale v roce 1880 na Rathausstrasse 21, právě naproti budově Korpskommanda, vybudoval vlastní neorenesanční palác. Osamostatnění od rodiny ovšem mělo i důvody ryze privátního rázu. Knížeti Emanuelovi bylo v té době 25 let, a v očích dam první společnosti byl rozhodně dobrá partie: bohatý a skvělý *épouser*. Účastnil se plesů, pořádal honitby na svých moravských statcích i v Molzegggu, účastnil se květinových korz v Prátru, klasické šlechtické *séjour* trávil v Paříži a v Itálii. Vídat ho bylo možno s dámami z Auerspergů, Piattiů (kteří obývali byt v paláci na Am Hofu), měl dobré způsoby a ženy jej rozhodně přitahovaly, avšak namísto manželství volil raději milenky. 19. století se vyznačovalo sexuální pruderíí (je to století viktoriánské morálky), která byla poplatná společenské vrstvě, ta však byla značně pokrytecká: muži proto nabírali milostné zkušenosti u milenek, záměrně vybraných mimo jejich stav, aby se zabránilo případným komplikacím [Winkelhoferová 2009: 95].

Právě v tomto ohledu slečna Irma jistě Emanuela (či jednoduše Maniho) zaujala. Její rodina nebyla beze cti. Otec, major Eduard Büttner padl 20. května 1859 v bitvě u lombardského Montebella, když byly jeho dceři pouhé dva roky. Stejně jako jeho bratr Karl hledal i Eduard kariéru v armádě a dosáhl ji až svou smrtí.²² Za ní mu bylo 2. 6. 1859 vysloveno nejvyšší uznání a udělen mu byl řád železné koruny III. třídy, na jehož základě mohly jeho děti žádat o povýšení do rytířského stavu [Wiener Zeitung 6. 6. 1859: 2].²³ Manželka Ludowika i dcera Irma se proto po několika následujících letech hrdě psaly von Büttner. Avšak takové šlechtictví bylo daleko první společnosti, po roce 1884 přestalo být navíc v souvislosti s řádem železné koruny vůbec udělováno, neboť počet nově nobilitovaných výrazně narostl.²⁴ Navíc vdově Büttnerové ani tolik nechyběla čest jako peníze.

Kde a jak se Irma s knížetem Emanueleem poznala, nelze zjistit. Žila se svou matkou ve vídeňském Hietzingu, a dcera Emanuelova prasynovce Giselda Mensdorff-Pouilly ve svých pamětech s opatrným tvrzením, že si není jistá, zda jde o pravdu, uvedla, že

²¹ Na Schönbrunner Haputstrasse 125 [MZA Brno, G169, kart. 393, inv. č. 250].

²² Jak se hrdinně připojil k výpravě před vesnicí Voghera zobrazuje dochovaná litografie [ÖNB Bildarchiv und Grafiksammlung, sgt. Pk 3001, 971].

²³ Až do roku 1884 byli držitelé řádu I. třídy povyšováni ve stav tajných radů, držitelé II. třídy ve dědičný stav svobodných pánů a držitelé III. třídy ve stav rytířů [Koláčný 2006: 112–116].

²⁴ Na přelomu století se již tradovalo, že „každý průmyslník má vodní elektrárnu, ochranné clo a Železnou korunu“ [Županič 2006: 141].

Obrázek 1: Irma Büttner po roce 1910.
Atelier Kosel, Wien

jí uměnímilovný Emanuel poznal, když stála modelem Hansi Makartovi [*Mensdorff-Pouilly* 1950: 95]. Knížete Emanuela krásná dívka zřejmě zaujala, zcela v duchu své dobročinnosti proto od září 1879 do května 1880 vyplácel její matce – tou dobou v peněžní nouzi – apanáž. Oba měli podobné osudy: jejich otcové (v obou případech Eduardové) jim zemřeli v dětství, oba měli zřejmě spíše samotářskou povahu. Vztah s Irmou ovšem překročil záhy meze pouhého setkávání, nezůstalo ani u pouhého sexu, Emanuel se zřejmě zamiloval a slečnu Irmu začal považovat za svou vyvolenou.

To však ve společnosti, jež tvrdila, že „láska je pro služky“ [*Winkelhoferová* 2009: 46] a dbala na svůj sociální kapitál v podobě úzkostlivě dodržovaných pravidel a stavovských nároků znamenalo chování vysloveně deviační. Na Emanuela totiž nezabraly klasické techniky chtivých nevěst šlechtického sňatkového trhu. Koketerie dam, která – jak si všiml Simmel [1923] – zvyšuje licitací hodnotu lásky, pro něj nebyla tak cenná, jako jednoduchá komplementarita.

Emanuel Collalto disponoval majetkem, avšak nikoliv povýšeností: i jeho praneteř, která jej jinak ráda neměla, musela uznat, že Emanuel měl pocit, že za své postavení musí platit těm, jejichž finanční i společenské postavení je mnohem nižší [*MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, s. 348*]. Z jejich slov můžeme též usuzovat, že jeho sklony k často nákladným galantním dobrodružstvím byly v rodině známé, a že se obecně očekávalo, že jej z nich vyvede moudrá a silná manželka [*ibid.*], to však bylo přesně to, čemu se Emanuel vyhýbal. Irma byla v tomto ohledu protikladem, které přitahují [*Winch* 1958]. Byla neurozená, nevzdělaná, chudá, zato však krásná a slabá.

Problémy, které tímto vztahem mladému knížeti vyvstaly, jej ovšem ohrožovaly na několika frontách. První byla situace rodinná: psychicky nemocná matka, která těžce nesla existenci levobočka svého zemřelého manžela – s nímž se navíc Emanuel přátelil – nechtěla o mesalianci ani slyšet, stupňovalo to její nervozitu [*Flesar* 2015: 517]. Bývalý poručník Alfons udělal scénu a přísně trval na dodržení zakladatelské listiny fideikomisu, dokonce i když musel vědět, že by mu Emanuelův sňatek přinesl jen výhody [*Mensdorff-Pouilly* 1950: 95]. Čekatelé fideikomisu navíc protestovali proti Emanuelově nezodpovědnosti. S tím se ovšem pojila situace majetková: zakladatelská listina fideikomisu – poslední vůle Rambalda XIII. – vylučovala z držení moravských majetků kohokoliv, kdo se ožení s neurozenou ženou [*Passolunghi* 1987: 153]. Majetky by zdědili členové italské linie, jmenovitě Emanuelův bratranec Octavian Salvator. Dále však stejná listina vylučovala z dědictví fideikomisu všechny potomky vzniklé z takového manželství [*ibid.*], Emanuel by jim mohl

odkázat svou část alodních statků (Okříšky a Pokojovice) a své vídeňské domy (s výjimkou majorátního paláce na Am Hof), nikoliv však více. Třetí řada problémů by měla původ ve vídeňské společnosti: Irmu by rozhodně v roli jeho manželky nepřijala.

Otázkou zůstává, zda láska k Irmě byla u knížete Emanuela romantické povahy, nebo byla vzdorem. Kníže se vždy přátelsky projevoval k lidem mnohem níže postaveným. Nešlo pouze o jeho nevlastního bratra, s nímž trávil své zahraniční *séjours*, či o Irmu, ale i o služebné, sekretáře, zahradníky, portýry. Přátelské chování sice nikdy nepřekročilo dané hranice, Emanuel trval na tom, aby byl osloven i obsluhován v souladu se svým postavením, znakem jeho konzervativismu je i fakt, že všechny své dopisy – až do doby, než se mu začala příliš třást ruka a diktoval je svému sekretáři – psal kurentem namísto latinky.²⁵ Avšak mezi níže postavenými se cítil lépe.

Z Mertonových čtyř typů deviantního chování [Downes – Rock 1989: 121–122] – tedy inovace, ritualismu, retreatismu a rebelie – spadá chování, kterým kníže Emanuel svůj vztah vyřešil, do kategorie retreatismu. Jde totiž o odklon nejen od očekávaných společenských, ale i rodinných norem, to však beze snahy o změnu. Kníže Emanuel normy své společnosti i rodiny týkající se vztahu a manželství odmítl, ani u jedné skupiny však neusiloval o přijetí své milenky či o změnu sociálních poměrů. Zatímco Merton ale k retreatismu řadí tuláky a vagabundy, Emanuel Collalto reprezentuje přesně opačný pól společnosti. Jako majorátní pán a hlava rodu si své odmítnutí norem a odklon od nich mohl dovolit.

Mesaliance jako deviace a její důsledky

Popsané problémy kníže Emanuel zprvu neřešil. Když se však vztah s Irmou ukázal být dlouhodobější, čelit musel odporu rodiny. Kromě nového bytu v paláci na Rathausstrasse si právě v té době začal dlouhodobě pronajímat vilu v Luzernu a byt v Paříži [MZA, G169, kart. 452, inv. č. 480]. V obou místech s Irmou trávil podstatnou část roku, vídeňské společnosti se věnoval stále méně, stejně jako politickým a ostatním povinnostem. V rodině tradiční titul rytíře maltéžského řádu byl v jeho případě pouze čestný, k převzetí dědičného křesla v Panské sněmovně (Herrenhaus) nikdy nebyl povolán, v Moravském zemském sněmu nezasedal. V podstatě rezignoval i na všechny společenské akce. Z velkého vídeňského karuselu v roce 1894 si sice uschoval album s vlastnoručně psanými jmény jednotlivých šlechticů, sám se jej však neúčastnil. Neřešitelné se však ukázaly být problémy, které by mu manželstvím vznikly s držením fideikomisu: Octavian Salvator, syn strýce Alfonse a později i jeho prvorozený syn Rambald – čekatelé fideikomisu – na svatbu s Irmou nepokryté pohlíželi jako na vlastní příležitost, neboť Emanuel byl již od svého narození čarou přes rozpočet hraběcí linie jeho strýce Alfonse [blíže viz Koumar 2019].²⁶ Do doby, než mu v roce 1886 zemřela matka, trávil Emanuel s Irmou čas častěji mimo Vídeň než v ní. Avšak po její smrti měl náhle Emanuel nejen klid od jejích nervových výbuchů, ale i volnější ruce pro svůj vztah. Na konci příštího roku se s Irmou poprvé objevil na svých moravských statcích a nevlastnímu bratrovi si postěžoval, jak mu

²⁵ Latinku korunního prince Rudolfa a jeho matky považuje v době, kdy příslušníci arcivévodského rodu používali zásadně kurent, za znak nonkonformismu a liberálnosti Christiane Scholler [2014: 54].

²⁶ Do doby Emanuelova narození – dvacet let po svatbě jeho rodičů – byl za zachránce rodové linie považován Alfonsův syn Octavian pojmenovaný proto Salvator. Emanuelovo narození bylo pro Octaviana Salvatora a jeho otce jistě nepřijemným faktem.

rodina dává najevo odpor k jeho lásce [Flesar 2015: 521]. Se svou milou v roli snoubenky trávil na Moravě i své letní *séjour* roku 1888. Návštěvy Dubských v Lysicích, Kinských v Moravském Krumlově či Belcrediů v Jimramově prováděl sice sám či se svým bratrem, na cesty však vyrážel především s Irmou. To nesla rodina nelibě: obvinila jej z okázalého utrácení peněz s lidmi z „demimonde“ (čímž byl myšlen především Emanuelův nevlastní bratr a Irma) [MZA, G169, kart. 308, inv. č. 322, s. 348], nerada hleděla i na jeho nákladnou lásku ke koním – pravidelně chodíval pít čaj do vídeňského Jockey Clubu – i na jeho nákladnou štedrost. Emanuel na oplátku projevoval jen mizivé snahy o zvelebení či vůbec údržbu fideikomisních majetků a zámků. Jeho snahu stáhnout se ze společnosti a vzdálit se pozornosti příbuzenstva symbolizuje též fakt, že stále méně využíval svůj byt v paláci na Rathausstrasse a postavil si novou, pohodlnou vilu, tentokrát však mimo město, v Heiligenstadtu. Na Armbrustergasse 33 vznikla neorenesanční vila v obrovské zahradě, jež se napříště stala hlavním vídeňským domem, v němž se Emanuel s Irmou zdržovali.²⁷

Avšak není to jen tak, že se kníže Emanuel stranil společnosti a čelil tlaku rodiny, společnost se též stranila jeho. Dehonestujícím pro aristokrata první společnosti totiž nebyl jenom sňatek s příslušníkem jiné vrstvy, ale i dlouhodobý vztah s takovou osobou. Šlo už jen o to, že pro samotného Františka Josefa I. byl rozdíl mezi aristokracií a zbytkem společnosti nepřekročitelný, ostatně hluboké zklamání mu v tomto ohledu v roce 1900 přinesl morganatický sňatek následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, o kterém následník prohlásil, že je z lásky a že se spojit s jinou ženou nemůže [Weissensteiner 1999: 130]. Navíc, i když nerovnorodý sňatek nebyl omezením *de jure*, určitá právní omezení představoval například pro členství v Panské sněmovně i pro držení fideikomisu.²⁸ V první společnosti však kníže Emanuel pro svůj dlouholetý vztah s neurozenou ženou přestal být váženým *épouser*, mizely pozvánky na plesy a společenské události a kníže se uzavíral do sebe a své heiligenstadtské vily nejen kvůli své rezervované povaze, ale zkrátka i proto, že se jeho pozice ve společnosti změnila. Nejinak tomu bylo i v rodině. Octavian Salvator sledoval Emanuelovy majetkové poměry velmi pozorně. Když kníže v roce 1907 vyjednal přesun collaltovského archivu z Brtnice do Brna, byl to právě Octavian, kdo podal stížnost k vrchnímu soudu, navzdory skutečnosti, že depositní smlouva dávala držiteli svěřenectví plně vlastnické právo [Smutný 1995] a nebylo se tudíž čeho obávat. Když zase Emanuel se svým bratrem Mauriciem přijel v roce 1909 na návštěvu na zámek v San Salvatore, byl přivítán rozpačitými pohledy: v očích příbuzenstva jeho cesty s levobočkem jenom potvrzovaly sklon k polosvětlu [Flesar 2016: 564]. S kým si Emanuel v rodině alespoň částečně rozuměl, byl Octavianův mladší syn Manfred. Ten měl sám poměrně bouřlivé mládí v armádě²⁹ a jako mladší syn bez naděje na dědictví žil nejprve v meklenburském Teschendorfu, kde se mu narodily jeho čtyři děti, a později v dolnorakouském Staatzu, který vyženil jeho dědeček Alfons.

²⁷ K domu i jeho dalším osudům viz Koumar [2019b].

²⁸ V držení fideikomisu ostatně panovala až absurdní omezení. Za všechny lze zmínit situaci (kterou lze navíc vztáhnout na samotného Emanuela Collalto), kdy jeho držitel vyhrál v loterii. V takovém případě jeho výhra patřila do fideikomisní podstaty a on sám s ní nemohl disponovat [Georgiev 2001: 75–76]. Držitel svěřenectví totiž nebyl jeho vlastníkem, ale pouze správcem jmění a podléhal dohledu čekatelů a bezprostřednímu dozoru kurátora.

²⁹ U pardubického 8. dragounského pluku se zaručil vlastnoručně padělanými směnkami, před jejichž splácením uprchl. Viz [Mährisches Tagblatt, 8. 7. 1892: 5; Salzburger Volksblatt, 15. 7. 1892: 5].

Skutečnost, že byl vztah s Irmou bezdětný, sice rodinnou i společenskou situaci knížete Emanuela zjednodušila, lze se však stěží dohadovat, zda šlo o náhodu či plán. Antikoncepce v Emanuelově době již existovala: kaučukové kondomy se vyráběly od roku 1843 [Fellnerová – Unterreinerová 2013: 17], a i když byly velmi nákladné, pro knížete Collalto to stěží mohl být problém. Svému bratrovi si poprvé postěžoval, že jeho majetky přejdou na ostatní rodové větve, teprve v roce 1902, když již Irmě bylo 45 let a těhotenství bylo nepravděpodobné [Flesar 2016: 546]. Jisté však je, že deviační chování v oblasti soukromého života učinilo Emanuela Collalto rezervovaným a do značné míry samotářským. Svou družku se naučil ukrývat (i když šlo o tajemství veřejné) a pozornosti byl zvyklý unikat i sám. V roce 1908 se tak například zúčastnil lovecké výpravy do Habeše (dochoval se ručně psaný deník [MZA, G169, kart. 393, inv. č. 245]), aniž si jej však všiml tisk, jehož zájmu jinak výprava vedena německým dobrodruhem Holtzem, neunikla [Koumar 2019c]. Ačkoliv pár stále cestoval – trávil podzimní pobyty v Karlových Varech, Francii i Uhrách – tisk si všiml cest knížete nikoliv jeho milenky. Co se Army týče, Emanuelova praneteř jí vyčetla především fakt, že za 50 let společného života nepochytila nic z Emanuelových zvyků a vzdělání, i když ji přes zjevnou nechuť k dobru přičetla vkus v oblékání, krásu a srdce na pravém místě [MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, s. 362]. V kronice Flesarů je popisována její příjemná povaha i fakt, že Emanuela stály mnoho peněz její bezhlavé nákupy [Flesar 2016: 533nn.]. Navzdory Emanuelovým občasným záletům [ibid.: 560] i nepřízni rodiny a první společnosti vydržel nicméně jejich vztah až do stáří.

Hrabě Octavian Salvator zemřel v roce 1912, jeho bezdětný dědic Rambald (1868–1913) jej následoval o rok později [Moro 2018: 115], což pro Emanuela znamenalo především ztrátu bezprostředního ohrožení ze strany rodiny. Čekatelem fideikomisu se stal Manfred, který sice stárnoucího prastrýce neměl přímo v lásce, jak již bylo řečeno, přeci jen však k sobě měli blíže. Do manželství s Irmou přesto Emanuel Collalto vstoupil teprve po válce, v roce 1919. Teprve v nově vzniklém Československu, které zrušilo šlechtické tituly a již v únoru 1919 vneslo požadavek na zrušení fideikomisů (zrušeny byly teprve zákonem č. 179 z 3. 7. 1924) [Georgiev 2001: 79], se kníže, který přijal československé občanství, přestal obávat majetkových důsledků. Manželství bylo bezdětné a stárnoucí

Obrázek 2: Zbožná vzpomínka na Emanuela Collalto, J. Heindl, Wien 1925. [Knihovna Národního muzea, inv. č. ÚO 488, Creative Commons Licence]

kníže začal jednat s Manfredem, zaměstnaným v té době na italských statcích rodu, o tom, že by mu – s podmínkou vysoké apanáže pro sebe a Irmu – moravské svěřenectví předal [MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, s. 345]. Šlo tedy především o to, zabezpečit slečnu Irmu pro případ Emanuelovy smrti.

Manželství bylo uzavřeno 28. 5. 1919 v heiligenstadtském farním kostele Archanděla Michaela, jen pár kroků od vily na Armbrustergasse 33, v podstatě v tajnosti. Svědkem byl právě Manfred – který předtím sám naznačil, že ze sňatku nebude vyvozovat žádné důsledky [Mensdorff-Pouilly 1950: 95] – dále syn Emanuelovy neteře Max Kielmansegg, který v té době využíval knížecí byt na Rathaustrasse a jeho rodina obývala zámek v Brtnici, synovec Eduard Walderdorff a Emanueleem finančně zavázaný hrabě Julius Salburg. Jednašedesátiletá Irma pro účely svatby přijala jméno Marie Sofie Josephine (dále nicméně používala původní jméno, které je též uvedeno na jejím hrobě v Hietzingu), což měl zřejmě být odkaz k Sofii Marii Josephine von Hohenberg, zmíněné morganatické – v Sarajevu zavražděné – manželce Františka Ferdinanda d'Este. Do seznamu jmen svatební knihy jméno Collalto – na rozdíl od jména nevěsty – nicméně zapsáno nebylo [Matrikula, Trauungsbuch 02–15, 1912–19, Wien 19, Heiligenstadt: 199].

Závěr

I když rodinné chování knížete Emanuela Collalto e San Salvatore bylo z hlediska jeho společenské vrstvy po celých 50 let deviační, teprve když mu bylo 64 let, stalo se takovým úředně. Stalo se jím však v době, kdy již deviační ve smyslu starého Rakouska-Uherska i zakladatelské listy moravského svěřenectví nebylo. Irma se v novinách poprvé jako kněžna Collalto objevila teprve krátce před manželovou smrtí (v roce 1924) [Wiener Salonblatt 21. 9. 1924: 3] a byla jí věnována chabá pozornost. Zmíněna byla znovu teprve její smrt v roce 1931. Ačkoliv dříve od přechodu k pouhému vztahu k manželství knížeti předtím bránil především strach ze ztráty majetkového postavení – rád hrál, obdivoval dobré koně, nakupoval cenná umělecká díla a po celý život v žádném případě nešetřil – hlavní společenské sankce, které deviaci stíhají: ztráta společenského či politického postavení, pro něj nikdy postrachem nebyly. Mohla za to jistě především jeho povaha, je však nutné si uvědomit, že ta se utvářela právě v důsledku jeho života, který vedl stranou, mimo pozornost své společenské vrstvy.

Sociální kontakty samotné Irmy byly pravděpodobně ještě omezenější. Po boku svého manžela poznala mnohé dámy, jen stěží se jim ale mohla cítit rovná. Naprostého přerušení rodinných vztahů svého manžela mohla dobře využít – sama zmíněná Giselda Mensdorff-Pouilly si myslela, že tím mohla hodně získat [Mensdorff-Pouilly 1950: 95], nikdy tak však neučinila. Po smrti svého manžela (v závěti jí zabezpečil, avšak situace poválečného Rakouska nepřála okázalému životu, viz Koumar [2019a; 2019b]) nadále navštěvovala zámek v Uherčicích, kde se potkávala s Manfredovou rodinou. Snažila se s nimi mluvit vysokou němčinou, zastřít svůj vídeňský akcent, čímž se zalíbila Manfredově dceři Giseldě, naopak nelibost si vysloužila u staré panny Marie-Therese, která pro její lásku neměla nejmenší pochopení. Užší vztah nicméně pravděpodobně navázala alespoň s Manfredovou manželkou Theklou, jediná její fotografie dochovaná v collaltovském archivu je věnovaná právě jí. Po smrti svého manžela jeho vilu prodala a odstěhovala se zpět k Hietzingu, odkud pocházela, a kde měla též blízko k manželovu hrobu. Dožila v menším domě na

Premrenergasse 15. Ona i její manžel však dosud přetrvali v paměti obyvatelů bývalé menší vily na Eroicagasse, kterou Emanuel využíval jako kancelář a garáž svého auta: vila na Armbrustergasse byla díky tehdy ještě nezastavené uliční čáře jen pár kroků od ní.³⁰ Lovecké trofeje, které kníže věnoval svým správcům, řidiči a služebným dodnes zdobí stěny domu paní Elsingerové.³¹

Ačkoliv sociální deviace bývá považována za jev, jenž je nutno hodnotit negativně, odlišnost a odchylky od normálu provází též proces sociální inovace [*Urban 2008a*]. Tou však vztah knížete Emanuela s Irmou Büttner nebyl. Nebyl nutně ani pouhým propadnutím polosvětů a prosté pudovosti, z čehož knížete obviňovala jeho rodina [*MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, s. 348*], ve společnosti vždy existuje jistý toleranční limit k přestupkům, který se kníže Emanuel snažil nepřestoupit: se svou milenkou proto nenavštěvoval své přátele a nesnažil se o její zařazení do vídeňské společnosti. Jak již bylo řečeno, taktikou adaptace na požadované sociální hodnoty a reakcí na anomii vznikající v modernizujícím se světě – avšak ve společnosti nejméně zasažené modernou [*Hamann 2006: 15*] – byl u knížete Emanuela retreatismus (únik) [*Merton 2000: 146*]. Od konformismu se svým vztahem odchýlil, ovšem k inovaci či rebelii nikdy nedošel. Následkem tohoto úniku byl ovšem fakt, že kníže začal být vnímán jako rezervovaný a samotářský podivín [*Moro 2018: 125*]: což byla snaha legalizovat jeho chování odkazem k jeho povaze, jež se však nutně utvářela právě pod vlivem úniku a reakce společnosti na jeho chování. Jako každý nonkonformista byl ovšem za svou deviaci i osočován. Po smrti byl v komunistickém *Srpu* a v letáku *Nalevo* označen za zpustlíka, který své majetky rozházel ve Vídni s pochybnou ženštinou [viz *Venkov 10. 10. 1925: 8*]. Irma i Manfred Collalto tehdy podali žalobu a soud vyhráli [*ibid.*].

Sociální deviace je pojem relativní: záleží totiž na společnosti, její vrstvě a především době, v níž je jako deviace vnímána. Jako nonkonformitu nechápal chování svého bratra ve své době Mauricio Flesar, který slečnu Irmu považoval za jeho manželku dávno před svatbou. Je však jisté, že do značné míry chápal své chování jako deviaci sám kníže Emanuel: jeho snaha o stažení se ze společnosti je toho důkazem. Knížetem Emanuelelem jeho větev rodu vymřela. Děti své sestry sice dobře zabezpečil, ti však nesli jména rodu Kielmasegg a Walderdorff. Moravské statky přešly na jeho dědice Manfreda a jeho pět dětí. Ti si sice z podivínského prastrýčka, ve svém rodinném životě vzor nevzali, jejich manželství byla – co se požadavků aristokratického světa týče – ukázkově rovnorodá, v pohnuté meziválečné a válečné době však již sociální deviací nebyla natolik urozenost manželů jako jejich národnost a státní občanství. Moravští Collaltové počínaje knížetem Manfredem si ponechali občanství italské, což se jim ale vymstilo nejen konfiskací majetku po roce 1945, ale i nemožností tento majetek po roce 1989 restituovat. To je však již jiný příběh.

³⁰ Dnes je nutno celou vilovou čtvrť obejít, vila na Eroicagasse 9 se navíc dochovala ve zcela změněné podobě.

³¹ Za cenné informace o těchto trofejích, stejně jako za získání fotografií z archivů současných obyvatel domu na Eroicagasse 9 vděčím vydavateli časopisů *Döblinger Extrablatt* a *Döblinger Spaziergänge*, panu Wolfgangu E. Schulzovi, s nímž mne spojuje hluboký zájem o téma a zaujetí pro výzkum.

Bibliografie

Prameny

- Collalto, Emanuel [1896]. *Dienstpragmatik für die in diensten Seiner Durchlaucht der hochgebornnen Herr Emanuel Fürsten Collalto et San Salvatore*. Wien 1896.
- Flesar, Václav [2015]. *Kořeny věků. Kronika rodu Flesarů psaná v letech 1423–1923*. Jimramov: Václav Flesar.
- Mensdorff-Pouilly, Giselda [1950]. *Erinnerungen. Band 1. Ernsdorf*. Soukromý archiv hraběnky Isabellly Collalto-deCroÿ.
- Moravský zemský archiv (MZA) Brno, fond G1169, Rodinný archiv Collaltů.
- Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Wien, Bildarchiv und Grafiksammlung.

Literatura

- Bačkovský, František [1895]. *Slovník cizojazyčný obsahující výklad cizích slov v češtině užívaných aneb české náhrady za ně*. Praha: Grund a Svatoň.
- Bauman, Zygmunt [2013]. *Tekutá láska: o křehkosti lidských pout*. Praha: Academia.
- Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, Elisabeth [2014]. *Dálková láska: životní formy v globálním věku*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Bezcený, Zdeněk [1999]. Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. století. In: Petrbock, Václav (ed.). *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, s. 88–93.
- Bezcený, Zdeněk [2005]. *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- Boswell, John [1995]. *The Marriage of Likeness: Same-Sex Unions in Pre-Modern Europe*. London: Villard.
- Downes, David – Rock, Paul [1989]. *Understanding Deviance*. Oxford: Calderon Press.
- Durkheim, Émile [1921]. La famille conjugale. *Revue philosophique* 90, 1921: 2–14.
- Durkheim, Émile [2004]. *Společenská dělba práce*. Brno: CDK.
- Elbel, Petr – Schmidt, Ondřej [2019]. *Z Trevisa do Brtnice. Příběhy šlechtického rodu Collalto ukryté v českých archivech*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fellnerová, Sabine – Unterreinerová, Katrin [2013]. *Milostné plotky v Habsburské monarchii*. Praha: Ikar.
- Georgiev, Jiří [2001]. České fideikomisy v posledních letech své existence (Poznámky k aspektům archivním a právním). In: *Paginae Historiae*. Praha: Státní ústřední archiv, s. 71–97.
- Giddens, Anthony [2012]. *Proměna intimity. Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál.
- Glassheim, Eagle [2012]. *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Praha: Garamond.
- Hamann, Brigitte [2006]. *Bertha von Suttner – Život pro mír*. Praha: One Woman Press.
- Hamannová, Bridgitte [2002]. *Moje milá, dobrá přítelkyně! Milostný vztah císaře Františka Josefa I. a herečky Kateřiny Schrattové*. Praha: Euromedia Group.
- Klabouch, Jiří [1962]. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis.
- Katrňák, Tomáš – Hubatková, Barbora [2015]. Lze předpovědět, jaký bude náš budoucí manželský partner? In: Lyons, Pat – Kindlerová, Rita (ed.). *47 odstínů české společnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 120–124.
- Kazlepka, Zdeněk [2011]. *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenáš Antonia Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*. Brno: Barrister Principal.
- Koláčný, Ivan [2006]. *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*. Praha: Elka Press.
- Koumar, Jan [2019]. The Last Princes of the House of Collalto e San Salvatore in Moravia. *Historický časopis* 67 (4): 633–657.
- Koumar, Jan [2019a]. Emanuel Collalto e San Salvatore. Tři pohledy na život „posledního muže starého režimu v Rakousku“. *Moderní dějiny* 27 (2): 31–53.
- Koumar, Jan [2019b]. Vídeňská a moravská sídla Emanuela Josefa 4. knížete Collalto e San Salvatore. *Historica* 10 (1): 33–47.
- Koumar, Jan [2019c]. „Krajina opálených lidí“. Habešská cesta Emanuela Collalto e San Salvatore v roce 1908. *História* 18 (3): 26–32.

- Lenderová, Milena – Tinková, Daniela – Hanulík, Vladan [2014]. *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha: NLN.
- Maloň, Lubor [2006]. Mesaliance prince Rudolfa Lobkovice. In. *Mezi Jihlavou a Vídní 1700–1900: sborník přednášek z konference 25.–27. 10. 2006*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, s. 55–58.
- Maloň, Lubor [2007]. „Nesouhlasíme s tvou svatbou, a jestliže ji uzavřeš, vyvodíme důsledky“. Šlechtické mesaliance na přelomu 19. a 20. století. In. *Oznamuje se láskám našim, aneb, Svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Sborník z konference konané 13.–14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Pardubice: Východočeské muzeum, s. 87–94.
- Merton, Robert, K. [2000]. *Studie sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Moro, Pierandrea [2018]. *Collalto. Storia di un casato millenario*. Roma: Viella.
- Možný, Ivo [2008]. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Nye, Robert A. [1993]. *Masculinity and Male Codes of Honor in Modern France*. New York, London: Oxford University Press.
- Passolunghi, Angelo [1987]. *I Collalto: linee, documenti, genealogie per una storia del casato*. Villorba: B&M edizioni.
- Radway, Janice A. [1984]. *Reading the Romance*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Reif, Heinz [1999]. *Adel im 19. und 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg.
- Sandgruber, Roman [1978]. Österreichische Agrarstatistik 1750–1918. In. Hoffmann, Alfred – Matis, Herbert (ed.). *Wirtschafts- und Sozialstatistik Österreich-Ungarns*, 2. Wien.
- Scholler, Christiane [2014]. *Můj pradědeček František Ferdinand. Příběh arcivévodě Františka Ferdinanda očima jeho právničky Anity Hohenberg*. Líbeznice: Vikend.
- Simmel, Georg [1923]. Die Koketterie. In. *Philosophische Kultur: Gesammelte Essays*. Leipzig: Kröner.
- Smutný, Bohumír [1995]. Depozita v Moravském zemském archivu v Brně do r. 1918. In. Smutná, Kateřina – Štarha, Ivan. *155 let archivnictví v českých zemích: sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně ve dnech 31. května – 1. června 1994*. Brno: Moravský zemský archiv.
- Švaříčková-Slabáková, Radmila [2007]. *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha: Argo.
- Urban, Lukáš [2008]. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Urban, Lukáš [2008a]. O deviaci v současné společnosti. In. Šubrt, Jiří a kol. *Soudobá sociologie II. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha: Karolinum, s. 354–392.
- Vácha, Štěpán a kol. [2009]. *Karel VI. a Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*. Praha: Paseka.
- Wagnerová, Alena [2013]. *Bol lásky prodejné: ze života Johannese Nádherného a jeho milostných družek*. Praha: Argo.
- Wandruszka, Adam [1971]. Die „Zweite Gesellschaft“ der Donaumonarchie. In. Heinz Siebert (ed.). *Adel in Österreich*. Wien: Kremayr & Scheriau.
- Weissensteiner, Friedrich [1999]. *Franz Ferdinand – Der verhinderte Herrscher*. München: Piper Verlag.
- Winch, Robert F. [1958]. *Mate-Selection: A Study of Complementary Needs*. New York: Harper and Row.
- Winkelhoferová, Martina [2009]. *Šlechtictví zavazuje: osudy žen v c. k. monarchii*. Praha: Ikar.
- Županič, Jan – Stellner, František [2001]. *Encyklopedie knížecích rodů zemí koruny české*. Praha: Aleš Skřivan ml.
- Županič, Jan [2006]. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha: Agentura Pankrác.
- Županič, Jan [2011]. Rakouská šlechta na prahu moderní doby. In. Knoz, Tomáš – Dvořák, Jan (ed.). *Šlechta v proměnách věků*. Brno: Matices Moravská, s. 194–207.

Jan Koumar (*1978) vystudoval na Fakultě humanitních studií UK obor Historická sociologie a doktorský obor Aplikovaná etika. Zabývá se tématem etiky sexuality a každodenního chování, dále historií 19. a 20. století.